

Библиотека „Балкански въпрос“ кн.5.

БЪЛГАРИТЕ В ЮГОЗАПАДНО МОРАВСКО по Йохан фон Хан

от А.Теодоров-Балан

София. 1917 г.

Съдържание

Въведение

Гл.1. Пътуване на Йохан фон Хан в Поморавието и Македония

Гл.2. Хан и Зах за населението на Югозападно Моравско

Гл.3. Общностите на албанци, българи и сърби

Гл.4. На кого трябва да принадлежи Югозападно Моравско днес

НЯКОЛКО ВЪВЕЖДАЩИ ДУМИ

От много години Светът следи сръбско-българския спор, за това на кого трябва да принадлежи населената със славянско население Македония, към кой народ е част населението между Тимок и Морава и какво е то по произход. Спорът по тези въпроси беше започнат от сърбите, като началната му дата е около 1870 г.

Българите не желяеха нищо повече от това което им принадлежеше, докато сърбите пропагандираха претенциите си, сред собственото население и сред съседите, за земи населени от векове с българи, говорещи български език.

Българите много преди началото на този спор се самоопределиха като българи в трите основни области Мизия, Тракия и Македония, както и в онези области по р.Тимок, както и тези по Българска Морава. Самата р.Морава се образува от сливането на южната Българска Морава и западната Сръбска Морава, което показва какво население живее в техните басейни.

Тези две „етнографски” названия изчезнаха от по-новите карти на Балканите благодарение на сръбската политическа дейност. (Ж.В: Сръбска и Българска Морава се заменят със Западна и Южна Морава и така се означават вкл. и в съвр.български карти – горчив пример за нашия национален нихилизъм, безотговорност и историческа късопамятност)

Знаейки реалните пространства на своя народ и нация, българите също така работиха срещу популяризирането на сръбското виждане.

Понякога българите се обвиняваме че не работим достатъчно за националното обединение, но и нашите съседи винаги са определяли населението в тези спорни райони винаги с името „българи”.

Дори и след Сръбско-българската война и нанесеното им поражение, сърбите продължаваха да отричат не само българския характер на населението в Македония, а и на това в районите на Кюстендил, София и Видин, въпреки че в по-старо време, са ги определяли като „българи”, вкл. и по поречието на Българска Морава и Тимошко, до включването на Тимошката област в границите на Сърбия от княз Милош Обренович в 1830-33 г.

До 1877 г. българите работеха за собственото си Освобождение, в трите области Мизия, Тракия и Македония, без да се стремят към чужди земи и не смятаха че е необходимо да доказват пред някого българската принадлежност на населението на собствената си земя.

Въпреки очевидната истина, по отношение на разпространението на българския народ, сръбската мисъл и дейност започват по същото време, все по-настоятелно да увеличават своите претенции към българските разбираня за собствена територия и национални права.

Сръбските управленчески среди и сръбската научна общественост, първоначално негласно, а после и явно започнаха една настъпателна стратегия на настъпление към българските райони по Тимок и Морава, за да ни изместят и зад Струма и Искър, за да може една „Велика” Сърбия да стане център на Балканите, първостепенна държава между Адриатическо, Бяло и Черно море, отправила по-далечни претенции и към останалите турски и австро-унгарски земи, където обитаваха части от сръбското племе.

От тогава българите разбраха че в лицето на Сърбия и „сърбизма” те имат един нов и опасен враг за своята национална кауза. Българите приеха това предизвикателство с тъга но без страх, с надеждата че ще победят, тъй като историческата истина беше на българска страна.

Сърбите от своя страна, знаейки че историческата истина не е на тяхна страна, използваха всички сили и средства за да я изопачат, за да постигнат целите си. И за това те не спряха пред нищо, загърбили всякаква съвест и съобразяване с реалността.

Те създадоха за Моравско-Тимошкия район, после за Македония, вкл. и за Западните части на Нова България, една измислена историческа „реалност“ отговарящи на техните интереси, като се съобразяваха и умело използваха винаги „политическите ветрове на Балканите“, политиката на Русия или Западна Европа.

Сръбската пропаганда усилено работи и в България и в чужбина, за да ни принуди към едно в ущърб на българските интереси, сръбско-българско съглашение от 1912 г., довело и до трагичната за нас Междусъюзническа война от 1913 г. За щастие обаче тези трагични резултати бяха поправени две години по-късно.

Днес българското национално и историческо право триумфира в цялата Българска земя, в Моравско и Тимошко, в Добруджа и цяла Македония. Това е триумф на българското оръжие, което в най-новата ни история никога не се е насочвало срещу други народи с цел да ги пороби или ограби. Българското оръжие днес блести с достойнство и слава, тъй като неговата едничка цел е да извоюва свободата и напредъка на целокупната българска народност.

Сърбия и сръбския народ днес са повалени, заради постоянната враждебност и предателство спрямо България.

Историците след края на тази голяма и страшна война, няма да могат да пропуснат факта че Сърбия беше сразена в 1915 г., най-вече от България.

Никога след създаването на Българското княжество, никой в България не си е мислил или е създавал планове за унищожаването на Сърбия и сръбската нация.

Точно обратното, има изобилие от исторически и дипломатически факти които показват как Сърбия винаги се е стремяла да отслаби, нападне и унищожи Българското княжество и да превърне българите в свои роби.

И тогава през 1913 г. в Букурещ те постигнаха своята зловеща цел, но те ни научиха да мразим и да отмъщаваме, защото в Букурещ бе поставен зловещият въпрос, кой-кого, кой ще оцелее на Балканите – Сърбия или България!

Можеше да се постави този въпрос хуманно: И за Сърбия и за България има достатъчно място на Балканите, ако не бяха постоянните сръбски злонамерени действия целящи кавга, раздори и война.

Единият виновен поставил този зловещ въпрос днес е повален. Какво ще стане с него утре? Ние не знаем. Но ние все още виждаме че сръбските политически лидери и държавници как продължават дори и в последния предсмъртен дъх на Сърбия, със своите антибългарски политически и пропагандни прояви. Сръбската пропаганда всячески се стреми да пречи на осъзнаването на нашите братя от Тимок и Морава и продължава претенциите си към Македония. При тази обстановка ние не трябва да позволим сръбските коварни пропагандни ходове срещу българщината да се разпространяват най-вече в чужбина.

В действителност днес ние сме „щастливи господари“ на Цяла Добруджа, Тимошко-Моравския район, Македония, това което до вчера бе окупирано от Сърбия. Но за да остане това господство трайно, трябва да се закрепят с обвързващи договори. При бъдещите мирни преговори срещу нас ще се представят и претенциите на враговете ни, които къде с подкупи, къде с пропаганда, ще ни притискат да правим болезнени компромиси с нашите исторически и етнически права.

Ще бъдем изправени пред различни уловки, например съобразно справедливите принципи, населението в Моравско-Тимошкия район, Македония и Добруджа, само да реши държавната си принадлежност, при което нашите врагове сърбите и румънците, с помощта на своите явни и тайни поддръжници, ще се опитат максимално до

фалшифицират истината. Ние трябва да действаме твърдо позовавайки се на историческата истина, за да формираме в обществото на народите правилно отношение към националните проблеми на Балканите и да докажем нашите права над земите които сега притежаваме, за да бъде нашата позиция узаконена при бъдещото преначертаване картата на Европа.

Това което ние трябва да оповестим пред света е точният брой на българите и обхвата на българската национална територия. Трябва да използваме данните на различни безпристрастни изследователи, публикувани и известни в Европа. Но трябва да знаем че нашите врагове са успели да пропагандират различни фалшиви изследвания и резултати на които в Европа започнаха да вярват. От своя страна и днес сърбите работят неуморимо за изкривяване истината за реалното съотношение и граници между Балканските народи. Светът чете техните публикации и аргументи и им вярва. Ето защо ние трябва да извадим сериозни и признати изследвания, правени преди сръбската пропагандна машина да започне така успешно да работи.

Такова изследване е Докладът от едно научно пътуване на един чужденец направено през 1858 г., отнасящо се за населението на Югозападно Моравско.

.....

ПЪТУВАНЕ НА ЙОХАН ФОН ХАН В ПОМОРАВИЕТО И МАКЕДОНИЯ

Двете пътувания на Йохан фон Хан. Много от нашите изследователи на българите в Македония и Западните Балкани, се основават на труда на Й.фон Хан, публикуван от Императорската академия на науките във Виена: (Denkschriften der k. Akademie der Wissenschaften in Wien, philos.-histor. Classe, Bd. VI, 1861) със заглавието „Reise von Belgrade nach Salonik". – „Пътуване от Белград до Солун”.

Хан е австрийски консул в Янина и Сира, но става известен със своите проучвания върху езика и фолклора на гърците и албанците и с публикуваните резултати от своите две изследователски пътувания. Едната му публикация я посочихме, но и другата е също много важна за нас: „Reise durch die Gebiete der Drin und Wardar*'. – Пътуване през областта между Дрин и Вардар. Това изследване е направено по поръчка на Императорската академия на науките във Виена и е публикувано: (Denkschriften, hilos.-histor. Classe, Bd. XV, 1867, and Bd. XVI, 1869).

1). Пътуването на Хан от Белград до Солун. Това пътуване Хан прави през есента на 1858 г. главно от географски и политико-икономически интереси. Той се запознава с географските особености на района между Морава, Дунав и Егейско море, тъй като в по-старите карти на Балканите се е смятало че съществува непрекъсната планинска верига, започваща от Адриатическо и завършваща на Черно море. Хан се интересува от въпроса за очертаване на по-удобен и кратък маршрут по суша, от този по море, от Англия през Централна Европа до Солун, Египет и Индия, и съчетава географската цел на пътуването си с чисто икономическия въпрос за построяването на железница от най-южната австроунгарска гара Базиящ (Bazyasht), през Сърбия по долината на реките Морава и Вардар, към Солун.

Хан започва пътуването си от най-южния тогава град на Сръбското княжество – Алексинац на р.Велика Морава (Ж.В. българското градче Алексинци е присъединено към Сърбия с поправката на границата в 1833 г.). Той пренебрегва в описанието си Моравската област по поречието на р.Велика Морава, тъй като тази територия е била лесна за изследване и нейните характеристики са били известни на австроунгарската научна общественост. Съсредоточава вниманието си на териториите простиращи се на юг в дълбочина на турските владения, които поради опасните условия за западните пътешественици, не са били така добре познати.

Хан прави и бегли наблюдения и бележки за българите. В своето пътуване Хан се интересува изключително от маршрута за построяването на железницата, поради което малко се отклонява в страни, за да провери и опише разстоянията между различните планински височини, долини и реки, както и социалните условия които биха имали значение за построяването на железницата. Освен това той проявява по-голям интерес към селищата населени с албанци, въпросите за техния произход и заселване, тъй като вече се беше заел с проучването на албанското племе. (Ж.В.: Политиката на Австро-Унгария тогава е насочена към проучване и влияние върху албанците, които да използва като противовес на „славянските” народности сърби и българи, разглеждани традиционно враждебно, като оръдия на руската политика). От това се вижда че Хан не е имал за цел да прави подробно описание на населението, неговата етническа и езикова принадлежност, през районите в които преминава. Не се знае доколко информацията която дава за селищата в които не е бил, придобита от разговорите с местните хора, е проверена или е приета на доверие. Въпреки това той ясно описва че на запад и юг от р. (Българска) Морава, непосредствено от тогавашната сръбска граница започва един голям район обитаван от българско население. С тази си

констатация той ни дава основните познания за разпространението през втората половина на 19 в. в басейна на р.Българска Морава на голяма българска общност, нещо което трябва да използваме днес в защита на нашите интереси.

Значението на „бележките” на Хан. Някои учени след Хан (Е.Брадишка, Й.Цвийч) го обвиняват в ненадежност в изложените от него етнографски данни. Те се възползват от някои грешки при предаването на географските названия и селища и от факта че Хан не е знаел славянски език, а е получавал сведенията си от своите албански водачи, поради което не можел да бъде „надежден” източник за разпределението на българите и сърбите в тази територия. Данните му за българското население били объркани, както и знанията му за разликите между сръбските и българските говори, и в крайна сметка изводите му били напълно погрешни. Нито Хан, нито неговия спътник и помощник Франьо Зах са се стремили да направят точна етнографска карта на селищата през които минават. Знаенето на славянски език, български или сръбски, би бил в голяма полза на двамата пътешественици, за да се установи всяко едно селище към коя общност принадлежи, българска, сръбска или албанска. Но това не е точно така, Фр.Зах е чех по произход, учител в Сърбия, после майор от Сръбската армия, т.е. знаещ добре сръбски език!

За характера на селищата, вкл. и на смесените, се научава съвсем ясно от контакта с техните жители и за изследователите не е трудно да схванат разликата между различните народности, на езиците и обичаите им. За албанците от тези райони не е непременно нужно да знаят български или сръбски, за да знаят от какъв произход е даденото село, българско или сръбско. За Хан също не е трудно да разбере, как се самоопределят хората във всяко едно село, като българи или сърби, нещо което е известно и на албанските му водачи, имали и по-рано вземане-даване с населението в този район, така че по никакъв начин не трябва да се подценяват резултатите от това изследване.

Хан получава интересувашата го информация и от длъжностните лица, мюсюлмани в съответните селища, като всеки един турски управител знае много добре от каква народност е подчинената му рая. Тези сведения са по-ценни отколкото сведения дадени от представителите на различните националности, които от „патриотични” подбуди могат съзнателно да го заблудят, като завишат броя на селищата от своята народност.

Вярно е че в някои южни части на Румъния се използва названието „сирб” за българските градинари, както и в Североизточна България се среща топонима „Арнаут” и названието „арнаутин” отнасящ се за българи, изселници от Източна Албания, т.е. от областта „Арнаутлук”.

Вярно е че в тези области названията „сирб” и „арнаутин” имат своето специфично значение и произход, но що се отнася до областта през която пътува Хан, определенията „албанско”, „българско” или „сръбско” не могат да бъдат никакво друго съмнение, освен народностната принадлежност.

Що се отнася до турските длъжностни лица, които по произход са или турци или албанци мюсюлмани, може да им се вярва тъй като те са безпристрастни по отношение на раята, за тях е безразлично дали тя е „сръбска” или „българска” и просто констатират реалното географско разпределение на народностите, такава каквато е била по това време.

Хан и Зах също са безпристрастни, водени от научния си интерес, те записват всяко едно селище по начина по който са го чули от местните жители или албанските си водачи, това че някои от названията са деформирани, вероятно и заради албанското езиково посредничество, по нищо не намалява значението и достоверността на техния труд.

VIII

Второто издание на резултатите от първото пътуване на Хан. През 1868 г. г-н Хан публикува във Виена, с одобрението на Императорската академия на науките, второ издание на своя труд „Пътуване от Белград до Солун“, Новото издание е значително по-разнообразно от първото. Авторът отделя повече внимание на въпроса за железопътната линия, и съкращава данните за географията и историята на региона.

Във това издание той съкращава част от данните поместени в „Орографическите бележки“ свързани с изчисленията на разстоянията, и съкращава частта за „История на Моравската област“, но акцентуира върху въпроса за необходимостта от жп-линията от Базиящ до Солун с разклонение до Пирея, както и за построяване на втора линия от Далмация до Пирея. Етнографските данни които ни интересуват се съдържат в първото издание. Хан повтаря данните за българите на юг от Ястребац и западно от Морави и във второто издание. Данните които дава за българското население по долината на р. Вардар не влизат в целите на настоящата презентация.

.....

ХАН И ЗАХ ЗА НАСЕЛЕНИЕТО В ЮГОЗАПАДНО МОРАВСКО

Спътникът на Хан, Франьо Зах. От Виена до Ниш, Хан спира за по-продължително време в Белград за да завърши подготовката си за пътуването на Балканите. От Белград към него се присъединява м-р Франьо Зах, директор на Сръбската военна академия. Той е автора на картата за разпространението на българското население западно от Морава (Croquis des westlichen Gebietes der bulgarischen Morava), която не е включена във второто издание. Географските имена в „западната част“ на картата са записани от Зах, самия чех по произход, и са по-близки до изговора им от местното население. Картата на Хан и Зах е използвана от проф.А.Иширков в книгата му: „Западните части на Българската земя“ изд. в София през 1915 г.

От Алексинац до Ниш. На два часа път, южно от административния център Алексинац се минава през граничния пункт „Стамбул капия“ (Цариградската врата). След дървената бариера се навлиза в Турция. Още в Алексинац те научават за голямото българско въстание избухнало в граничните със Сърбия райони (Нишкото въстание от 1841 г., описано на стр.10-31 от второто издание), но по пътя си научават подробности за разбойническите погроми извършвани от албанците. Основната причина за тази неприязън на албанците са верските различия, албанците са мюсюлмани и презират християните. Хан не се задълбочава много в разграничаването на самите християнски народности, но Зах се заема със задачата да нанесе на картата отделно българските и отделно сръбските селища.

В Европейска Турция в градовете винаги има голям процент мюсюлманско население. Хан отбелязва че в Ниш има 1000 мюсюлмански и 1500 християнски къщи, без да се задълбочава в етническата принадлежност на християните. В района разположен западно от Ниш, преобладава албанското население. Нишкият управител Зейнел паша приема пътешествениците и ги предупреждава за опасностите, тъй като по това време е имало бунт на българските селяни. Той дори мисли че австриецът идва точно с тази цел, да проучи настроенията и оплакванията на българите (стр.13-35).

Прокупле. В пътуването си от Ниш до Прокоп (така Хан го нарича навсякъде в бележките си. (Ж.В.: Така е защото българите наричат града Прокоп или Прокопие, Прокупле е сърбизираният вариант на името).

Хан отбелязва че навсякъде населението албанци, сърби и българи са отлично ориентирани за народностната принадлежност на всяко едно село, но са слабо запознати с особеностите на релефа и притоците на реките. В Прокупле Хан се убеждава че това което са му казали в Ниш е вярно, а именно че целия басейн на р.Топлица, приток на р.Българска Морава е населен с албанци, изключая изворите и горното течение на реката. На север от Топлица е планината Ястребац, зад която на север е Сърбия. Цялата област между Прокоп и Българска Морава се нарича Добрич (Хан я записва Dobridsha – Добриджа). Славяните наричат града Прокупле (сърбизираната форма на името), а албанците Uskup - Ускюп (стр. 19). Хан използва тук общия термин „славяни“, защото в тези региони, както сърби живеят и българи. Наименованието Прокоп според него е получено от съществуването на стар манастир, носещ името на Св.Прокопий (свещецът е умрял в 290 г.) от който днес е останал само малък параклис. Градът се обитава от 500 семейства на албанци-мюсюлмани, 300 семейства на сърби-християни (Ж.В.: става дума за българи-сърбомани, след Нишкото

въстание в Прокоп бързо се разпространява сърбоманството), 80 еврейски и 20 цигански семейства.

Куршумлия. При вливането на р.Банска в Топлица се намира градчето Куршумлия, турците го наричат Куршумлу. До 1738 г. се нарича Бела Църква, но много е пострадало от албанските нападения (по време на австро-турските войни). (Ж.В.: самото име Куршумлия идва от турското *куршум* – олово, всъщност то е калка от сръбското Бела Църква. През средновековието е известен с манастира на Св.Никола, строен между 1159-1168 г. който е имал оловни кубета.) Сега градчето наброява 50 албанско-мюсюлмански къщи, 15 сърбо-християнски и 5 цигански (стр.22)

Пуста река. Тя тече от Куршумлия по посока на Лесковец, и на североизток от него се влива в р.Българска Морава. В района правят впечатление двете албански села Deadintsi (Деадинци) и Tovurlyan (Товурлян) които са много по-добре уредени и от най-заможните български и сръбски села в региона. (стр.23-52) Три села носещи името Статовци (Горно, Средно и Долно), са разположени по горното течение на Пурста река са също албански, албанско е и разположеното по-долу с.Житни поток.

Всъщност Пуста река получава името си след с.Църквица, където двата и основни клона се вливат в една река, течаща около 10 мили и вливаща се в р.Българска Морава. Село Църквица е първото българско село през което минава Хан. Под това село в равнината следват редица „смесени села” и отново чисто албански села Лопатинци, Брияне и Стубла, като последното се намира на 5 мили от р.Бълг.Морава. Това показва че албанците са господари и на по-голямата част от равнината през която тече Пуста река, едно изключение на правилото че в планинските райони преобладават албанците, а в равнинните – българите (стр.26-56)

Лесковец (записано от Хан „Leskovets”). Градът се намира от двете страни на р.Ветърница, приток на р.Бълг.Морава. По-цялката западна част се простира към един висок хълм и е предимно албанска. по-голямата източна част е българска. Населението основно е българско християнско. От общо 2400 къщи, мюсюлманските (албанските) са 500, 10 са еврейски и 30 – цигански. В по-старо време градът се е наричал, според Хан: Dibofschitsa (стр. 28-58, 59). Това е явно грешен запис на българското диалектно „Dibochitsa” (Дибочица), форма на средновековното название Дилбочица. В сръбските средновековни документи селището се нарича Дубочица (с изпадането на краесричното „л”). Хан е добър познавач на албанските диалекти, но неколкократно записва неправилно славянските названия, явно погрешно му предадени, или погрешно чути.

Пачиневци. Разположено е между Ветърница и Ябланица, последният ляв приток на р.Велика Морава, почти до нейния бряг. Пътешествениците преминават р.Ябланица при с. „Petshenevtsa” (Пачиневци), където българските селяни ги посрещнали радушно и им предлагат плодове (стр.30-61)

Две отклонения от маршрута. След като напушат Прокоп, пътешествениците посещават селището Курвинград, намиращо се малко под устието на Топлица, източно от Прокоп и северно от с.Клисура, на 5 км от Ниш. Според легендата разказана от местните, названието идвало от последната господарка на града (преди идването на турците) която водела безпътен живот и влизала в греховна връзка с монасите от съседния манастир. (Ж.В.: Всъщност градът е известен в римско време като Комплос, а през I-та Бълг.д-ва и времето на Василий II Българоубиец – с името Коприян, показва сходство с друга една крепост Коприница в планината Томор, резиденция на цар Самуил. По време на II-та Бълг.д-ва името е преиначено на Курвинград. След битката при Велбъжд – 1331, става сръбски и крепостта е преустроена в 1372 г. за отбрана срещу турците. През 1571 г. К.Рейм го споменава в пътеписа си като Копривац.) Но никакви бележки за това какви са по народност жителите на селището, Хан не е оставил.

Второто пътуване Хан предприема от Лесковец, на запад по р.Ябланица и нейния приток р.Медведжа и достига до гр.Лебана, където на кон е обиколил в околоръст от 2 мили, околната равнина.

Българската равнина между Лебана и Шилово. Тази хълмиста равнина започва на 1,5 мили източно от Лебана и достига до Медведжа. С.Шилово (стр.35) трябва да се разграничи от албанско селище с това име, разположено на левия приток на р.Медвежда – р.Габровница. Тези две селища (Лебана и Шилово) са чисто български (стр.32-65). Оттук на запад започват чисто албански села докато по протежение на реката не се достигне до гр.Прищина и намиращото се на 8 мили североизточно от града с.Гращица. Хан описва къщите и дворовете на албанците и ги сравнява с тези на българите. Също отбелязва че при срещите си с местните, албанците проявяват най-вече интерес към оръжието – с любопитство разглеждат неговия 6-заряден револвер, докато български момчета събрани на група проявяват интерес към олекотения му походен дюшек, от (стр.34-67).

В названията на селищата прави впечатление навсякъде българското произношение на „я“ вместо сръбското на „е“. От албанското с.Дядич, пътешествениците се насочват към Прищина и Гиляне. По посока на Гиляне, на р.Банска, приток на Медведжа се намира албанското село Свярина. Ако е верен записа Swjarina (р. 34), виждаме че отразява българското название Звярина, а не както би трябвало да се очаква сръбското Зверина. По същия начин даденото на картата с.Лътовища (Ljotovista), разположено на р.Бълг.Морава при вливането на притока Мазурица. Названието отразява българско произношение Лятовище. Въпреки това в описание на този район правен от сърбите преди 1878 г., паралелно с българското Лятовище присъства и сръбското „Летовище“, а с.Свярина се дава като „Syarina“ но дори и така преиначено, отново имаме български топоним произведен на думата сяр.

В картите изготвени от австрийски топографи, българското произношение на „я“ се отбелязва точно с „уа“, докато в сръбските карти българското „я“ се променя винаги в „е“. В българските карти се използва съчетанието „уе“ което затруднява разчитането на точното произношение.

Поалбанчени български села. Пътешествениците се връщат по долината на р.Ветърница и по поречието на Медведжа достигат българското село Шумана на р.Яблица. Хан посочва че от хълма до гр.Лесковец се виждат още два хълма разделени от р.Сушица. Тук лежат 5 села, от които само едно наречено игрище е албанско и се състои от 8 семейства. Останалите четири, означени на картата Slavujovce (Славовци), Drgodelja (Дърводелия), Kukulovce (Кукуловци), Sisince (Сисинци) също трябва за са били български, тъй като Хан отбелязва че българите му казвали че още помнят когато и с.Игрище е било българско, докато там не се е заселил първия албанец. След това започнали да се заселват и други албанци, докато станали достатъчно силни и с постоянни насилия и грабежи започнали да принуждават българите да се изселват от селото, като последният българин напуснал Игрище две години преди идването на Хан. Така по принцип албанците превземали и асимилирали българските села.

Хан съжالياва че не е събрал повече и по-конкретна информация, но навсякъде е слушал сходна история за настаняването на албанците в българските селища. Той мисли че едва ли навсякъде поалбанчването е ставало така бързо както в Игрище. (стр. 35-36, 69-70).

Албанците са в планината а българите в равнината. Областта която Хан обхожда е част от древната Дардания. Хан мисли че завръщането на албанците тук е свързан с някакъв древен спомен за връзката на албанците с техните предци древните дардани и илири. Той отбелязва че местните албанци помнят че предците им са дошли тук от Албанското им отечество. Опитът ни учи че когато едно племе се заселва само в

планините, а друго само в равнините на една територия, то те живеят изолирано едно от друго. Албанците се свързват със своята родина чрез планинските хребети на р.Дреница в Северозападно Косово и чрез Кара-даг (Скопска Черна гора) в Южно Косово. Но в долните които обкръжават тези хребети, живее славянско население, в тези които обграждат Дарданските планини от изток и юг, по р.Бълг.Морава живеят само българи, в Косово поле имаме смесване на сърби и албанци, а в съседните равнини по р.Ситница до Нови Пазар – живеят само сърби. Съответно Хан предполага че когато славяните се зеслеват в областта изместват дарданците към планините. Едва по време на австро-турските войни от края на 17 и целия 18 в. (1689-1690,1718-1738, 1789-1790 г), когато славяните подкрепят австрийците и след това се изселват след отстъпващата австрийска армия, търсейки по-сигурни места за заселване (в Австрийската империя), албанците започват да се разселват, като заемат опразнената област свързвайки се с последните остатъци от старите дардански албанци (стр. 36-37, 72-73). (Ж.В.: Тук Хан греши, през цялото средновековие до 17-18 в. в Косово албанци, или хипотетични „дарданци” никога не е имало и никога не са живели!)

От Ветърница към Поляница и Лесковец. На юг от Црище (Tzrishte) се намира хълма наречен Oumats - Ямач (Hulmets - Хълма). От този хълм Хан отново обикаля долината на Ветърница за да провери разграничаването между албанските и българските села. Установява че от полето започващо източно от Ямач до устието на Ветърница селата са изцяло български. В южна посока, по височините разположени като дъга до двата бряга на реката има само две български селища, озн.на картата като Вина и Калудерич (Vina, Kaludjerica), останалите са албански.

Обаче не винаги планинските райони са изцяло албански. По пътя от Лесковец до Враня, който минава през долината на р.Ветърница и пресича планината Поляница, Хан отбелязва 12 български села разположени в планинския район (в момента сърбите са нарекли областта Иногоще). По този път на 11 мили от Враня се намира българското село Дреновец (стр.38, 73)

Хан се завръща от Ямач в Лесковец. Тук той описва добре запазения конак на Мехмед паша – управител на града. по опртите му още личали следите от куршумите на българските въстаници от 1841 г. По-подробно за българското въстание от 1841 г. Хан посочва като литература книгата на Спенсър „Пътуване из Европейска Турция”. Като повод за въстанието послужило отвилчането на български момичета от турците. Опитите на Хан да научи подробности за въстанието от българите и албанците не дават резултат тъй като отбягвали тази тема.

От Лесковец до Враня. Между устието на Ветърница при Лесковец и това на р.Габровница, по протежение на 6 мили, моравският бряг е най-гъсто заселен. Хан съобщава за десетина села по левия бряг на реката, като научава че е същото положение и в долината Власина, разположена дясно от р.Бълг.Морава. той не посочва народността на тези села, нито пък ги отбелязва на картата си. Пътувайки по долината на р.Габровница, Хан отбелязва един приток носещ името „Мазуришки” (Mazurishki) явно отговарящ на посочената вече р.Мазурица в южната част дясно от Морава. Сръбските автори използват названието Мазурица, възм. е и да не отговаря точно на местното произношение. Вероятно има някаква славянска връзка със същия топоним в Полша.

Р.Мазурица върви между красиви хълмове по които са разположени 7 албански села. Тук албанците са преминали Морава и са се разселили на юг към селата Елешница и Verbova (Върбово) и Лепеница – единственото албанско село разположено източно от реката. На 12-16 мили западно от Лепеница, започва непрекъснатата албанска зона, нарушавана тук-там от единични български села.

Враня и нейните околности. Гр.Враня е разположен на двата бряга на едноименна река, течаща в посока север-юг, вливаща се в Морава. На две мили от града се намира с.Златокоп, обозначено на картата като българско.

Лявата половина на града е разположена върху хълма наречен Плачевица, а дясната – върху хълма Кръстиловец. Според легендата тези хълмове са свързани с Крали Марка. върху единия той плакалу а върху другия се прекръстил. По-надолу по раката имало следи от копитата на коня му Шарколия, както и следи от „банята на Крали Марко”. На две мили от града в местността Голуб (Гълъб) се е намирала крепостта Голубине (Гълъбине), която местните жители смятали за крепостта на Крали Марко (стр.44-82)

Градът наброява 1000 семейства българи-християни, 600 на албанци и турци и 50 – цигански.

Пътешествениците са посрещнати от млад българин – най-богатият човек в града, в намиращото се близко българско село Баня, разположено на р.Банска, на 1,5 мили източно от града.

Във Враня Хан и спътниците му са впечатлени от голямата християнска църква, приличаща на катедрала, най-високата сграда в града, по-висока и по-голяма от джамиите. Църквата силно пострадала при последното въстание и е била опожарена от албанските банди, но след това отново е възстановена от местните българи. Това говорело според Хан за големия културен напредък на българите. Той отбелязва че балканските християни са особено усърдни в поддържането на църквите и манастирите (стр.46-85).

В разположените около Враня 360 села, само 60 са албански, 1 влашко село – Преобрачине и 1 българо-албанско – Билач. В планината Карпа, югозападно от града живеят цигани-християни, които говорят език близък до влашкия, водят номадски начин на живот и се наричат от българите „лингюри”. Районът около Враня е подчертано български (стр.46-87).

Св.Прохор. На 12 мили от Враня (до с.Пчиня) се намира манастира Св.Прохор (Ж.В.: Св.Прохор Пчински). Местните българи го наричали още „Светия отец”. Той е най-известният манастир в областта Дардания, след този в Грачаница до Прищина. Хан посещава манастира и оставя едно по-дълго описание за него (стр.49-50, 87-90). Манастирът е разположен на левия бряг на р.Пчиня която се влива в Егейско море, т.е. тя е приток на Вардар. Църквата на манастира е изографисана със сцени от живота на нейния патрон.

Игуменът на манастира е преселник от Славония, който вече 20 год. живее тук. За манастира се грижи и църковното настоятелство на града, образувано от свещениците и духовните лица в района и най-състоятелните миряни. На празника на манастира който е в началото на ноември тук се събират около 6000 души. Албанците от околните села също почитат светеца. Те също както и християните, ако са болни и недъгави търсят изцеление от светеца.

Равнината на р.Моравица. Най-горният десен приток на р.Българска Морава е р.Моравица. Тя събира водите си от планините Руен на изток и Карадаг (Скопска Черна гора) на запад. Премахва през тясна и стръмна долина, широка около 3 мили. Разположените по двата и склона села са албански, но все още има и единични български. Тук албанците са господарите на долината. Често се спускат към Карадаг и тероризират населението. Албанските главатарии от долината на Моравица винаги участват във всяка албанска размирица (стр.50-51, 91).

С.Билач което е българо-албанско се намира от дясната страна на Морава, на 15 мили южно от Враня и 12 мили северно от Куманово. Но в същото време в „Пътните бележки” то се споменава и като турско? По склоновете на Карадаг са разположени

албанските селища Прешово, Норче и Търново. Карадаг разделя долината на Моравица от голямата река Вардар. По най-горното течение на р.Моравица са разположени селата Горна и Долна Чакарака – сега албански. Според легендата тук султан Мурад се установил на лагер преди битката на Косово поле през 1389 г. (стр.54,97)

Към поречието на Вардар. Групата на Хан се спуска към долината на р.Вардар, минава през Куманово, Скопие, след което преминава през Качаник към Косово поле. Качаник е населен с албанци, които през 17 в. обаче минават на австрийска страна, във войните с турците (стр.68-117) Р.Лепеница се прорязва през прохода Качаник за да се влее във Вардар. В прохода Хан и Зах отбелязват и едно българско село „Verbeshtitsa” – Върбешица. Зах е записал точно българското произношение, защото в сръбски и чешки то би се произнесло като Vrbestitsa – Врбешчица.

Към басейна на Сръбска Морава. В Косово поле, по протежението на р.Ситница, приток на р.Ибър, Хан и Зах посочват от изворите на реката до левия и приток р.Църнолева, сред албанските села, наличието и на 3 български села: Svurtchina (Свърчина), Vabush (Бабуш), Vablyak (Бабляк). А селата Bobovtse (Бобовце) и Moudjitchina (Мудичина) са смесени албано-български. От р.Църнолева нататък към Ситница и Прищина сред албанските села започват да се появяват и сръбски.

Грачаница и Стара Сърбия. Групата на Хан минава през с.Бобово и известният хан край Грачаница, след което посещава и самия манастир. той е построен въ времената на средновековната сръбска държава Рашка, но местното население не помни това име и нарича областта „Стара Сърбия”. Хан обаче не успява да разбере от местните какви са точно нейните граници (стр.70-120). Тези граници не са и били никога ясни, тъй като постоянно се разширява на юг и изток съобразно капризите на сръбските „учени” и политици. За сръбския географ Цвийч, Северна Македония също е част от „Стара Сърбия”.

Прищина. На 4,5 мили след Грачаница се намира гр.Прищина, който след Битоля е вторият по големина турски гарнизон на Балканите. Градът е пълен с войска и оръжие, но гарнизонът е подчинен на пашата на Призрен. Според легендата някога града се е казвал Прислава (стр.72, 123). От устието на Църнолева до устието на Дреница, както и западно от Прищина, по р.Ситница на картата си Хан и Зах са посочили само албански и сръбски села, без нито едно българско. Кой от двете народности, албанската или сръбската преобладават на Косово поле, Хан не може да каже (стр.80-134).

Гиляне. След пътуването до Прищина, Хан отново се връща на юг и навлиза в долината на р.Българска Морава като посещава гр.Гиляне. На 3 мили от града, р.Бълг.Морава събира своите води от потоците спускащи се по Карадаг и се спуска към равнината в посока към Враня. Хан определя града като „албано-български” и отбелязва че районът е гъсто населен (стр.86, 143) Градът е наброявал 3800 къщи, като от тях 2300 са били албански и 1500 български (стр.75, 125).

Фр.Зах се разделя с Хан още в Грачаница, и потегля към Ново бърдо. На североизток от него, в планината Козник посочва едно българско село – Бостан, но по-късно в картата са го означили като сръбско (стр.89)?

Районът около Гиляне е последният от долината на р.Бълг.Морава, която Хан посещава. после той се спуска по долината на Вардар по посока на Солун за да осъществи крайната цел на своето пътуване.

.....

ОБЩНОСТИТЕ НА АЛАБНЦИ БЪЛГАРИ И СЪРБИ

Югозападно Моравско според Хан и Зах. През 1858 г. Хан и Зах не обхождат цялото Поморавие а се ограничават само от районите разположени южно от тогавашното Сръбско княжество, западно от р.Бълг.Морава (с.Шупевец разположено в планината Ястребец, Светлащина и Янков проход, който води към планината Копалник). Земите разположени източно от р.Бълг.Морава не влизат в целите на неговото пътуване.

Така от резултатите на обиколката му разбираме какво е било състоянието с най-западните предели на разпространението на българското племе през 60-те год. на 19 в. В своите „пътни бележки“ Хан не споменава всички български селища през които е минал, тъй като целта му е друга (най-удобното трасе за жп-линия от Австро-Унгария до Солун).

Но този пропуск е коригиран от м-р Фр.Зах, който в изготвената карта на пътуването се е постарал да обозначи националната принадлежност на всяко едно селище, с „а“ отбелязва албанските, със „s“ – сръбските, а с „b“ или „bu“ – българските села.

През цялото си пътуване по западния бряг на Българска Морава, Хан много рядко споменава за „сърби“. В „бележките“ си той говори единствено за „албанци“ и „българи“. Според него не е трудно да се направи извод, кои от тези две народности иман числено превъзходство, албанците обитават планините, а българите – долините, селищата в долините са повече на брой и по-многобройни, което показва че основната население на областта е българското.

Съотношение между националностите. Макар и да не е пълна, картата изготвена от Хан и Зах ни показва какво е било съотношението между различните народности в Югозападно Моравско. От броят на албанските, българските и сръбските селища, може да получим какво е численото и териториално съотношение между тези народности в областта.

Албански, български и сръбски селища: Следвайки картата че извадим всички означени по народност селища.

1). Селища в басейна на р.Топлица:

а). от вододела на реката при Куршумлия – 13 албански села + албанското градче Куршумлия стават 14, 16 сръбски, 1 смесено албано-сръбско и едно неопределено.

б). от Куршумлия до Прокоп (Прокупле), от лявата старана – 38 албански, 1 сръбско, 5 смесени и 3 неопределени. От дясната страна: 22 албански и 11 неопределени.

в). от Прокупле и Морава в четириъгълника разположен на север до тогавашната сръбско-турска граница – 9 албански, 8 сръбски, 4 албано-сръбски, с градчето Прокупле – 5 и 15 неопределени.

2). Селища по поречието на Пуста река и вододела на р.Бълг.Морава – 17 албански, 1 сръбско и 3 български, 3 албано-български села.

3). По поречието на реките Ябланица и Медведжа:

а). от вододела на Медведжа до сливането си с Ябланица над Лебане – 30 албански, 1 българско и едно неопределено.

б). от водосборния басейн на Ябланица в планината Гори-баба, до Морава – 3 албански, 8 български и 20 неопределени.

4). По поречието на р.Ветърница: 7 албански, 9 български, (Лесковец е албано-българско смесено селище), 16 неопределени. Тези последните са по течението на реката: Miroshovitsa (Мирошевица), Boukoush (Букуш), Radovets (Радовец), Pali-Koukya

(Пали-кукя), Doushklenik (Дъскленик), Nakriva (Накрива), Stoikovitsa (Стойковица), Shahinovtsi (Шашиновци), Turtchevets (Турчевец), Yaina (Яйна), Slavoniovtsi (Славоновци), също известно и като Slavientsi (Славенци), Durgvudelya (Дърводелия), Koukolovtsi (Кукуловци), Горно и Долно Chinkovtsi (Чинковци). Koulina (Кулина), Leskovett (Лесковец, явно е пропуснато обозначение на самия град иначе описан от Хан като смесен българо-албански).

5). От вододела на Българска Морава до р.Моравица, в района на Гиляне, до вливането на Моравица: 26 албански, 11 сръбски (без Бостан, дадено като сръбско, а според Зах който го е посетил – българско), 7 албано-сръбски, 15 български (с Бостан), 11 албано-български, от които 1 неясно – Радович отб. а/б?, 14 неопределени.

6). Басейн на р.Моравица: 20 албански, 2 български, 3 албано-български (от тях за едното Билач в „Пътните бележки” е отбелязано също че е турско?)

7). По Бълг.Морава от устието на Моравица до устието на Ветърница: 3 албански, 10 български и 28 неопределени, с гр.Враня – 29 (въпреки че в „бележките” българският характер на Враня и областта е добре описан)

Краен резултат: Това изброяване на населените места според картата на Хан и Зак, със или без определена националност, дава като цяло 1858 селища: 190 албански, 44 сръбски, 48 български, 18 смесени албано-сръбски, 18 албано-български и 111 неопределени. Към българските населени места трябва да добавите още тези неназовани, или в текста или в картата, но посочени в текста като „12 български села” в района на планината Поляница, или във всички 400 населени места от три националности (албански, сръбски и български, повечето от тях са чисти а само няколко смесени).

Чисто албанските селища представлява малко по-малко от половината от населените места в цялата област. След тях идват на чисто българските селища, с една трета повече от чисто сръбските населени места. Смесените албано-сръбски и албано-български селища почти равни по брой. Делът на чисто албанските към чисто българските селища е 3:1, а към чисто сръбските 4:1. С други думи, българите са около една трета, а сърбите около една четвърт колкото са и албанците.

Каква е националността на неопределените селища? Една част от селищата означени на картата на Хан и Зак, са с неопределена народност. Техният брой е значителен и ако националната принадлежност се определи, ще се повлияе и на общия резултат за съотношението на трите основни народности: в басейна на Топлица по-голямата част (30) от населените места, са неопределени по народност, като са концентрирани около Куршумлия. От Куршумлия до Прокупле от двете страни на Топлица, 15 населени места са неопределени.

Тези 29 селища, без определена националност (Куршумлия е албанско градче), попадат точно в региона, за която говори Хан (в своите бележки), че са били обитавани от албанци в планините и от българи в равнините, и че районът е бил център на въстания от страна на българското население, срещу турската държавна власт, поради мюсюлманското (албанското) потисничество и грабежи (стр.10-13). (Ж.В.: Става дума за Нишкото въстание от 1841 г.)

Мюсюлманското потисничество не прави разлика между българи и сърби, но все пак, Зейнал паша, турския управител на Ниш, разказва на Хан и Зак за скорошния голям български бунт. Никъде не става дума за „сръбско въстание”, или „християнско въстание” а за българско. Размерите на това въстание изискват и наличието на голяма и хомогенна българска маса, сред която то да се разпространи. В картата Хан и Зак не дават нито едно селище по поречието на Топлица, а само албански и албано-сръбски, при условие че българската народност е имала такова политическо влияние в района? Поради тази причина най-вероятно тези 29 народностно неопределени села, са преди

всичко български или смесени албано-български. какъв е процента на албано-българските селища не се знае но известно е че в посока от Прокупле към Бълг.Морава, делът на албанското население намалява и се увеличава българското. Изглежда че Хан е имал скрит интерес да засили албанското присъствие в региона, за сметка на „славяните”. Неслучайно той пише за връзките на албанците с древните дарданци, лошото отношение между албанците и „славяните” и завръщането им в тяхната стара родина – Дардания, съвп. със Косово (между Ястребац, Копалник, Бълг.Морава).

Той посочва албанци сред сръбското население по долината на Сръбска Морава, и в Косово и сред българите на р.Бълг.Морава. но остават и група села без определена национална принадлежност. Ако се погледнат географски, тези села формират ръкав, който е обграден от албански, сръбски и албано-сръбски селища, започва от планините Pestishka (Пестишка?) и Pasiachu (Пасиаш?) и минавайки между Прокупле и един от притоците на Топлица, оформя триъгълник между Прокупле, Шуповец и устието на Топлица във Бълг.Морава. Ръкавът продължава и след Морава на изток и север като обхваща както чисто български селища така и такива „без посочена народност”. Като към него може да се добави и района на Бачиглава до самата Куршумлия.

В долината на р.Ябланица, пътешествениците посочват в своята карта само български и албански села, нито едно сръбско и 21 с неопределена народност. За едно от тях наречено Печеневци, Хан признава е че е изцяло българско (стр.30). Тази зона се разширява на юг и обхваща населеният с българи-християни Лесковец (през 50-те, 60-те год. на 19 в.). В този район избухва Нишкото българско въстание от 1841 г., което ни дава права да смятаме тези 21 села в долината на Ябланица, преимуществено за български.

По поречието на р.Ветърница на кратата си Хан и Зах са посочили 17 села „без националност”. Останалите са албански и български, но няма сръбски. Естествено възниква въпросът – може ли да се определи какви са те. За четири от тях по Сушица Хан пише в дневника си че са български (стр.35). Останалите се намират по-надолу между Лесковец, Морава и хълма Ямач. И за тази долина, Хан се свидетелства, че „тя е богата на села населена само от българи” (стр. 38). Същото съобщава и за района между устието на Ветърница под Лесковец и устието на р.Габровница (стр.40). В средата на тази зона от „народностно неопределени села” се намира българския град Лесковец, „където още личали следите от куршуми по портите на турския конак, изстреляни от българските въстаници от 1841 г.”. Така че не би трябвало да има съмнение в българската принадлежност, ако не на всичките 17 села, то поне на повечето от тях.

В Гилянско при изворите на р.Бълг.Морава в картата са посочени 14 селища без определена националност. В северните и западните чести на района селищата са предимно албански, сръбски и смесени албано-сръбски, а в южните и източните райони лежат български и смесени българо-албански селища. Такова е и становището на Хан за разпределението между сърбите и българите в района. Въпросните неопределени селища са обградени от български и албано-български села, което подсказва че най-малок 10 от тях трябва да са български (чисти и смесени).

На левият бряг на р.Бълг.Морава между устието на Ветърница и това на Моравица, българските селища са многобройни и надхвърлят два пъти броя на албанските, 3 албански срещу 10 български селища и нито едно сръбско. Самият град Враня също е подчертано български – 5/8 са българи срещу 3/8 албанци. Тук Хан и Зах дават 28 неопределени селища, които най-вероятно са също български.

От р.Моравица, по целия западен бряг на р.Българска Морава до сръбско-турската граница (между Алексинац и Ниш) обитава изцяло българско население. В областта на Враня българите са в съотн. 6/1 спрямо албанците.

В своите „бележки“ Хан ясно съобщава че целият район между Лесковец и Враня е подчертано български и албанците са малцинство.

Какъв е крайният резултат в разбора на 111 неопределени селища? В полза на българската народност трябва да добавим 20 (макар че по-точно е 30) селища в басейна на р.Топлица, 21 в басейна на Ябланица, 16 в басейна на Ветърница, около 38 в областта на изворите на Бълг.Морава до вливането на Ветърница (10+28). Общо 95 селища. В останалите 16 селища, само за 6 не може да се определи дали са български или албански, или смесени българо-албански, но не могат да са сръбски или сърбо-албански.

Така тези 95 селища трябва да бъдат добавени към посочените от Хан и Зах български селища в долината на р.Българско Морава или Югозападно Моравско, между тогавашната сръбско-турска граница и Карадаг (Скопска Черна гора).

В западна посока към Косово разпределението е:

1). В долината на Топлица – 20 български, 10 албано-български (по-вероятно и те са български), 84 албански и 32 сръбски и 11 албно-сръбски.

2). В басейна на Пуста река – 3 български, 3 албано-български, 17 албански и 1 сръбско.

3). В басейна на Ябланица и Медведжа – 30 български, 33 албански и нито едно сръбско.

4). В басейна на Ветърница – 26 български, 12 неназовани в района на планината Поляница (които са български, според „бележките“ на Хан), 7 албански и нито едно сръбско.

5). В басейна на горното течение на р.Бълг.Морава (Гилянско) до устието на р.Ветърница - 65 български, 19 албано-български, наред с 49 албански, 11 сръбски и 7 албано-сръбски селища.

Етнографската картина на областта през 1858 г. Извлечените статистически данни за отношенията между трите националности показват че в областта Югозападно Моравско, започвайки от източните покрайнини на Косово до р.Бълг.Морава изцяло доминира българското население, сръбското е незначително, (в северозападните крайни райони), албанското население е значително представено, като чисти селища или смесени с българи и сърби, като албанците са преимуществено в планините и губят надмощието си в равнината. Областта никъде не е хомогенна. Християнското население е подложено на постоянния терор и насилие упражняван от албанците-мохамедани. Християнското население е от българи и сърби. Общо албанските селища в областта са около 190, сръбските са 44, смесените албано-сръбски са 18. Българските селища са 164 и 32 са смесени албано-български. (Ж.В.: Прави впечатление че няма нито едно смесено българо-сръбско селище, което показва че албанците като клин са разделили българската от сръбската народност!)

Градовете Лесковец и Враня се явяват икономически центрове, първият е 5/6 български, а вторият – 5/8. В гр.Гиляне превес имат албанците 3/5 от населението срещу 2/5 българи. Гр.Куршумлия е изцяло албански, а Прокупле албано-сръбски (Ж.В.: албано-сърбомански, прокупленци са българи-сърбомани).

Отношение между трите народности в периода 1858-1868 г. тя изглежда по следния начин, съобразно статистическите данни: Албанските селища са около 190 срещу 200 „славянски“, т.е. български и сръбски. Броят на смесените села не играе никаква роля в случая. От „славянските“ селища $\frac{3}{4}$ са български – 156 и $\frac{1}{4}$ - сръбски – 34. И ако се сравнят българите от 32 смесени албано-български селища срещу сърбите от 18 албано-сръбски, превъзходството на българската народност над сръбската изпъква още повече.

XIX

Непрекъснатата зона на албанското население започва на 12-16 км. западно от албанското с.Лепеница, разположено на р.Бълг.Морава в района на гр.Враня, съотв. в източна посока територията е населена с българи без прекъсване. Дори и сред албанските селища пръснати в южната част на района по хълмовете около р.Моравица се срещат български домове.

При второто издание на своя труд в 1868 г. липсват промени в картата по отношение на разпределението на населението. И това е така защото в десетилетието 1858-1868 няма данни за големи миграции, липсват военни стълповения и въстания, фактори които биха променили съществено броят на населението от различните народности. Данните от доклада на Хан за пътуването му до Солун и от картата съставена от Зах, могат да бъдат сравнявани и с по-стари източници, съвременни на тяхното време и с по-късни показващи какво е състоянието в момента. може да се проследи дали дадено село съществувало по времето на Хан, съществува и сега и как е променено името му. Нашата цел е въз основа на външни и неутрални източници, да покажем какво е било съотношението между народностите в периода 1858-1868 г. в Югозападно Моравско: най-общо казано, $\frac{1}{2}$ албанци, $\frac{3}{4}$ българи и $\frac{1}{4}$ сърби.

.....

НА КОГО ТРЯБВА ДА ПРИНАДЛЕЖИ ЮГОЗАПАДНО МОРАВСКО ДНЕС

Славянските етногарфски названия. Разгледаната етнографска картина на Югозападно Моравско не е била такава в предходните години и векове. Почти всички топоними са славянски по произход, независимо че в голяма част от селищата живеят албанци. Дали тези названия са от български или сръбски произход, се вижда от големият брой доказателства с които разполагаме, като се почне още от заселването на славяните на Балканите и се стигне до времето на Хан, че и до наши дни. Доказателствата са български и сръбски, по характер са политически, исторически, етнографски, езикови, данните от пътеписите на чужденци пресекли областта, чужди и местни източници. Повечето от тях предхождат началото на яростната сръбска пропаганда, целяща сърбизацията на тези райони. Самото население е съхранило самоназванието си: Болгари, Булгари, Бугари. Така е наричано и от съседните народи. Това се потвърждава и от големия общобългарски политически успех – султанският ферман от 1870 г., учредяващ Българската екзархия, в границите на които влиза цялото Югозападно Моравско.

Други доказателства, чужди и наши, следват и след 1870 г., когато с решението на европейската посланическа конференция в Цариград се (декември 1876-януари 1877г.) се очертават границите на двете Български автономни области. Западната граница върви по линията *Тимок-Ниш-Гиляне-Дебър-Костур* (Ж.В. Балан пропуска факта че и Куршумлийско-Прокупленския район е включен в пределите на Западната област), после завива към Лозенград и излиза на Черно море.

Следва Руско-Турската освободителна война и договора от Сан-Стефано (03.03.1878 г.) когато е очертана границата на Българското княжество, в общи линии съвпадаща с Цариградската конференция (Ж.В. Но без Ниш, подарен на Сърбия). След Берлинския конгрес (13.06-13.07.1878 г.) границите на Българското княжество за значително стеснени, а Сърбия успява с политически интриги да се разшири още в източна посока (с Лесковец, Враня, Сурдулица, Владишки хан, Пирот, Бела Паланка).

През 1885 г. когато двете български области се обединиха, високомерната Сърбия реши да провери военните сили на българите (Ж.В.: за което получи справедливо наказание на бойното поле, но Великите сили несправедливо и съхраниха територията).

Оттук-нататък Сърбия насочи своята политика към Македония като оспори изцяло българския характер на областта. След Балканската война Сърбия не призна предварителния договор подписан с България, определящ като безспорно българско владение земите югоизточно от линията *Крива паланка – Охрид* и се настани в долината на р.Вардар. През цялото това време сръбската пропаганда изфабрикува и вкара в обръщение свои „доказателства“ за мнимия сръбски характер на тези райони.

Събитията които припомняме имат своето значение за определянето на реалната граница между българската и сръбската народност на Балканите, такава каквато е била преди 1870 г. Всяко едно от тези събития, много раздразва сръбските политици, държавници и „патриоти“ (Ж.В. по-точната дума е ултра-шовинисти, тъй като сърбинът не може да бъде друг освен безогледен ултра-шовинист!), защото поставят под съмнение тяхната „Велика Сърбия“ – мечта появила се още със създаването на Сръбското княжество, в началото на 19-ти век.

Българските доказателства имат предимство пред сръбските. Българите са принудени да защитават правата на своя народ от сръбските и сърбофилски капризи, клевети, коварства и хитрости. Българските изследователи са успели да публикуват цяла поредица от трудове, в които се проследява още от древността че до наши дни, докъде са стигали най-западните и южни територии на българското племе, какви са били сложните политически и териториални промени настъпили на Полуострова през

вековете. Сред тези изследователи са уважаваните у нас и в чужбина български учени: професорите М.Дринов, Д.Матов, Б.Цонев, А.Иширков, Й.Иванов, Ст.Младенов, писателите (по-точно авторите) А.Шопов, В.Кунчев, Г.Баласчев, К.Мисирков, Г.Занетов, Г.Мишев, Ст.Чилингиров и др.

Още по-рано сръбски изследователи си поставят за цел да изследват разпространението и разселването на сръбското племе на Балканите. Но трябва да се разграничат безпристрастните сръбски изследвания от пропагандната великосръбска книжнина.

Тези две групи изследвания, безпристрастните сръбски, българските взаимно се подкрепят, за разлика от непретенциозната пропагандна сръбска литература.

Сръбски изкривявания на историческата истина. Съществува голямо количество сръбска литература, подчинена изцяло на интересите на сръбската държава и удовлетворяваща сръбската народопсихология, имаща егоистичната цел да докаже че сърбите са основната част от „южните славяни” и че винаги са играли ръководна роля на Балканите. Всички неудобни факти, публикувани в по-старите сръбски изследвания се преиначават или премълчават.

Независимо дали тези писания са „професионални” (дело на сръбски учени) или аматорски, те винаги целят издигането на сръбската национална идея над историческата истина, в ущърб на българското племе.

Особено след създаването на **Българската екзархия в 1870 г.**, започна рязко да расте количеството на сръбската пропагандна псевдонаучна литература която се стреми да отрече и опровергае данните за етнографията на балканските славяни, както и да оспори самото съществуване на Екзархията.

Така напр. сръбският учен Стоян Новакович в по-ранните си трудове, признава че долината на р.Бълг.Морава и Македония са български по характер. Но след 1870 г., и особено след неуспешната за сърбите война с Турция от 1876 г. и последвалата Цариградска конференция, изведнъж забравя какво сам е писал и започва да твърди че населението по долината на Морава е сръбско до Карадаг (Скопска Черна гора) и Шар планина, а това в Македония е с неясно съзнание и ще стане български или сръбско в зависимост от това кой го владее.

Още по-показателно е творчеството на Йован Цвийч, който се занимава с етнографията и произхода на населението в Поморавието и Македония. Той игнорира всички факти неудобни със сръбското разширение на изток и юг. Относно „македонските славяни” първоначално пише че са еднакво различни от сърбите и българите, след това – че са предимно сърби и частично българи, и накрая че са изцяло сърби. По време на Балканските войни 1912-13 г. той пише много статии в защита на сръбската кауза, публикува ги на различни езици, но често картите приложени към тях, показващи границата между сръбската и българската народност, драстично се различават една от друга.

Промените в неговите карти показват че следват развитието на сръбските политически стремежи.

В началото на Балканската война, той публикува една своя брошура „Балканската война и Сърбия” като разглежда етническата принадлежност на населението в Македония и прави „научно” разграничение идентично с тайното приложение на сръбско-българския договор за дележ на Македония на Спорна и Безспорна зона. След като сръбските войски окупират и по-голямата част на Безспорната зона, Цвийч прави второ издание на труда си като променя картата – да следва демаркационната линия между българската и сръбската зона. Факти показващи как се движи „научното мислене” на Цвийч, следвайки етап по етап осъществяването на великосръбските планове.

След края на I-та Балканска война, Цвийч е в течение с подготвяния сръбско-гръцки съюз и очаквана война между съюзниците. Тогава публикува на немски език „Die ethnographische Abgrenzung der Volker auf der Balkanhalbinsel“ (Етнографските граници между народите на Балканския п-в”. Тук вече българското население изчезва от цяла Югозападна Македония, която е под сръбска и гръцка окупация, а в останалата „българската” зона, населението е дадено като „македонско” нито сръбско, нито българско. Такива драстични обрати в „научното” му мислене, в рамките на половин година, са твърде показателни.

Първоначално след подписването на сръбско-българския договор, Цвийч включва Спорната зона в областта „Стара Сърбия”. Творчеството на Цвийч ни показва как бързо се менят етнографските граници между българи и сърби, следвайки развоя на политическата обстановка. Като изходна точка, на неговата теория е че в Македония живеят национално неориентирани „славяни” които съобразно резултатите от войната се превръщат в сърби и българи.

Двойственост на сръбската наука и тълкуването на фактите. Без да е необходимо да цитираме подробно сръбските писания по въпроса, можа да направим следния извод:

1. До 1870 г. сръбските знания по въпроса за границите между сърби и българи на Балканите са едни, а след тази година коренно се променят.
2. Първоначално (до 1870 г.) сръбските автори се придържат към по-старите исторически данни както и към писаното от чужди безпристрастни източници, като изводите в общи линии съвпадат с писаното и в българската научна литература.
3. Сръбската „историческа” наука след 1870 г. прави голям завой, като новите публикации влизат в противоречие както с писаното от самите сърби преди това, така и с данните и изводите на безпристрастните източници и на българската наука.

Научни знания и изследвания на чуждите автори по въпроса. Научният интерес на българската и сръбската наука по въпроса за границите на българското и сръбското племе в долините на Тимок, Морава и Македония, е придружен и от известно количество изследвания и публикации на чужди автори, от славянски или неславянски произход, които са безпристрастни във възникналия спор. Без да се впускаме в подробно цитиране на литература може да направим следните изводи:

1. Чуждите автори не само до 1870 но и след създаването на Българското княжество в 1878 г. не променят своите виждания и интерпретации по въпроса.
2. След 1878 г. (окупацията на Моравско от Сърбия) и голямото количество появила се сръбска „пропагандна” литература по въпроса, се появиха и чужди автори които започнаха да защитават сръбската версия по въпроса. Но като количество и тежест, тези автори значително отстъпват на безпристрастните изследователи от първата група.
3. Ето защо препоръчваме на всички интересувачи се от въпроса да се придържат към по-старите безпристрастни и научни публикации по въпроса.

Интересуващите се по въпроса ще намерят достатъчно информация в публикациите на: Ст.Новакович, Й.Цвийч, А.Белич (по-ранните им трудове), А.Иширков, Й.Иванов, Г.Занетов, Л.Нидерле, Т.Флоринский, Н.Державин.

Българите в Моравско и Македония в древността. Според историческите източници, районите на р.В.Морава с Белград, Тимок, Косово поле и Македония в 6-8 в. са заселени от славяни които впоследствие изграждат, политически и културно българската народност. При това тези земи не са владени за кратко време, а почти до падането под Турско робство са български. По време на робството както в турските

документи така и в пътеписите и бележките на чуждестранните пътешественици, пътували в Европейска Турция се съобщава многократно че в тези земи живеят българи. Многократно се казва че при пътуване от Белград към Константинопол, гр.Ниш който се намира на р.Нишава (приток на р.Бълг.Морава) е първият град при влизане в България.

Твърде показателни са имената на двата притока на р.Морава, съобщавани от чуждите пътешественици и известни от стари времена: левия наречен Сръбска Морава и десния – Българска Морава, което ясно показва какво население живее по поречието на тези реки (Ж.В.: И че вододелът на тези реки е и граница между сръбското и българското племе!)

Ето защо не е чудно че когато в 1858 г. Хан и Зах обикалят басейна на Бълг.Морава, навсякъде записват селища с български имена, въпреки че тогава вече са обитавани изцяло от албанци! При това в записването на тези имена, те безпристрастно предават едно българско звучене на „е” вместо сръбското „йе”.

Заселване на албанците. Едва след 17-18 в. когато областта по поречието на р.Морава, в Косово поле става бойно поле между австрийската и турската армия, както и в очакване на своето освобождение, християнското население вдига въстания, което става причина за промяна в етническия характер. Християните (българи и сърби) са принудени да се изтеглят с австрийските войски, бягайки от отмъщението на турците, а в техните обезлюдени селища започват да се заселват албанци, които са мюсюлмани и първи съюзници на турците в погромите над християнското население. В следващите векове албанците продължават своята експанзия по начина който е описал Хан за с.Игрище на р.Сушица, приток на Бълг.Морава. (Ж.В. По същото време на австро-турските войни, и аналогичен начин се обезлюдява Тимошко и впоследствие е заселено от власи!)

Сърби, българи и албанци към 1870 г. Това разпределение между трите народности, в басейна на р.Морава и продължаващата вълна на албански преселения от запад на изток до 1870 г. се признава и от повечето сръбски автори, отразили езиковите особености на населението в областта.

В своето изследване Хан и Зах показват тази етнографска картина, такава каквато е била през 1858 г. Тя е била същата и при повторното издаване на техния труд, тъй като за периода 1858-68 г. не са ставали никакви значими събития които рязко да я променят. Важността на техния труд се определя и от факта че след 1870 г. няма друго такова изследване в региона което да е фиксирало промени в названията и националната принадлежност на селищата, до окупацията му в 1878 г. от Сърбия.

Сръбският опит от 1870 г. насам. След 1870 г. сръбската общественост, научна и патриотарска започна една кампания за промяна на етнографската картина в услуга на сръбската шовинистична кауза. В сръбската литература изчезнаха названията Сръбска и Българска Морава, заменени от безличните географски Западна и Южна Морава. Постепенно тези наименования се наложиха и извън Сърбия.

Усилията на сръбската дипломатия се увенчаха с успех, когато чрез Сан-Стефанския договор и Берлинския конгрес успя да получи цяло Югозападно Моравско: Куршумлия, Прокупле, Ниш, Лесковец, Враня, Пирот. Това даде неподозирани възможности за сръбската шовинистична стратегия. Станали господари на новите земи от „Стара Сърбия” те започнаха да представят и изопачават данните за езика и съзнанието на завладяното население като че това е старо сръбско население, започнаха да променят названията на населените места съобразно сръбската езикова норма. Албанските погроми над българското население там, ставали в последните 200 години се представяха като погроми над сръбско население.

След като станаха господари на Морава, сърбите започнаха да проявяват интерес и претенции към населението южно от Карадаг и Шар планина, то било продължение на моравското племе, т.е. е „Сръбско” по произход!

Под властта на Сърбия българите в Моравско изчезват. Етнографската картина в областта не се променя в последните години на Турското робство. Каквато е описано от Хан и Зах, такава е била и през декември 1877 г., когато сърбите използват руските успехи във войната с Турция и не пропускат да си потърсят пропуснатите „ползи” от злополучната за тях военна авантюра от юни 1876 г. Сръбската армия окупира Моравско и част от Косово. В докладите на сръбските военни власти, там съвършено липсват българи, тук-таме се открива някой евреин, албанците са снижени до минимум и навсякъде живеят сърби. Изведнъж сръбското население става абсолютно мнозинство, а българите изчезват по мистериозен, магически начин.

След като Моравско стана част от Сърбия, през 1879 г. сръбските власти извършват преброяване на населението в „новите земи”. М.Миличевич, автора на книгата „Сръбското княжество” Б. 1876 г., прави допълнение към нея с данните за новите сръбски земи – „Кралство Сърбия – нови територии” Б. 1884 г., в която описва особеностите в говорите на новопридобитото население, особеностите във фолклора, носията, отношенията му с албанците и тежестта на албанските погроми, но никъде не конкретизира каква е народността на това население. От само-себе си, читателят подразбира че това са сърби, че сръбската маса преобладава плътно до границата с Българското княжество и Турция, а албанците са незначително малцинство в Косово. За българи вече никой не си спомня да са живели по тези земи. Те изчезват по заповедта на сръбските окупационни власти от 8 февруари 1878 г. че всяко споменаване на думата „българин” и „българско” или „Българска Морава” от местното население ще се наказва най-сурово (Ж.В. т.е. със смърт!).

Населението в Югозападно Моравско според М.Миличевич. Ето какво казва той в своята книга „Кралство Сърбия”: Басейнът на Топлица, особено горната му част след 17-18 в. е обезлюден изцяло. Там се заселват албанци които са мнозинство до 1878 г. Имало е само три сръбски селища, за които не се знае почти нищо и нито едно българско. Веднага след като сърбите вземат контрол над района, албанците емигрират на юг, но после след Сан-Стефанския договор, голяма част от тях се завръщат. Но този път сръбските власти със сила ги прогонват. Миличевич казва че, въпреки тежестта и суровостта на тези действие те се правели с оглед бъдещата съдба на този сръбски край. по Горна Топлица населението говори както по Ибър и Студеница (Западно Косово), докато в Долна Топлица диалекта става като този в Ниш и Лесковац.

Както видяхме от описанието на Хан, в Ниш и Лесковец (по сръбски вече става Лесковац) живеят само българи и нито един сърбин!

Изобщо данни за това население че е било българско по характер се откриват и в по-старата сръбска литература. достатъчно сръбски данни са българския му характер, бяха събрани и публикувани от Ст.Чилингиров в книгата му „Поморавия по сръбски свидетелства”. С. 1917 г. (Ж.В. с повторно издание през 1942 г.)

Известно е сръбското отношение към местните жители на областта, когато трябва да ги наругаят ги наричат „Бугараши” – т.е. българи, което в сръбската реч вече се е превърнало в обидна квалификация! Само по себе си това също показва какво е населението по произход там. Диалектът говорен по Долна Топлица, Ниш и Лесковец не може да бъде сръбски, и Миличевич не може да обясни как се е получила такава смесица от езици там.

За етнографските промени в басейна на Топлица, породени от изселването на албанците, Миличевич пише: „Заселниците които днес се установиха в Топлица

доведоха до разнообразие на езици и така днес областта наподобява „Вавилонската кула”.

За Враня и областта, той казва че, в селата разположени източна посока преобладават особеностите на българския език, докато в тези на запада – особеностите на сръбския език”. Но дори и това половинчато признание не е вярно. Според Хан във Вранско през турското време, 6/7 от населението е българско и 1/7 албанско. Липсват данни за наличието на сръбско население. Как Миличевич открива „сръбски” особености в речта на хората от западните врански села не е ясно!

В 1880 г. известният сръбски филолог Даничич публикува една особена дума, която чул в говора на населението от Гърделичката клисура, думата „*комай*” която се чувала навсякъде във Враня. Тази дума отсъствала от останалите сръбски диалекти, дори и в речника на сръбския език съставен от Вук Караджич. Но за разлика от сръбските диалекти и останалите славянски езици, „*комай*”, „*комай чи*” е повсеместно разпространена във всички български говори. Други такива особени думи са двойните местоимения „мене ме”, „тебе те”, „него го” които отсъстват не само в сръбски а и във всички останали славянски езици! Но са особеност на българския език (Ж.В. защото са от прабългарски произход! Такава дума е също *бибе* – патица, открита в говорите на Изт.Сърбия.)

Миличевич отбелязва че в граничните български райони, много селяни е трябвало да пътуват до Враня по разни работи, което изисква да се улесни сръбския пропускателен режим. И каква е разликата между жителите на запад от границата прокарана през 1878 г. които са „сърби” с българско особености на говора, с тези на изток от границата, които са българи, е труден въпрос?

М.Миличевич не е сам в своите писания. Всички сръбски „изследователи” на населението в „новите земи” следват този начин и ред на излагане и изопачаване на фактите. Стига се до там, че по сръбската версия се увличат и някои чужди учени, не до там запознати с проблематиката. (Ж.В.: или изпълняващи поръчките на руската панславистка просръбска и антибългарска политика по това време, че и днес...за съжаление! В навечерието на I-та Св.в-на, някои френски „учени” следвайки „сърдечното съглашение” с Русия, също заиграват по сръбската свирка!)

Други пък започват да опровергават сръбските фалшификации, търсейки научната истина.

Оказва се че едно население което до 1878 г. е наричано „българи” и от враговете си: гърци, турци и албанци, след като попада в границите на „братска Сърбия” веднага се превръща в сърби.

По същия начин населението в Македония се нарича от съседите му „българско” а и самите те се самонаричат българи. Но Цвийч доста си измъчи ума, докато „открие” че названието „българи” в Македония не било етноним, а просто обръщение, равносилно на съселанин!

Именно тогава, когато сърбите преименуваха българското население в Моравско от българско, до 1878 г. на сръбско, беше поставено началото на разпратата с България за характера на граничното население. На този спор трябва да се тури край, чрез справедливия съд на безпристрастната наука, съгласно принципа: „Божието богу, кесаровото кесарю”.

Преходът между българския и сръбския език. Поради вековната близост и контакти, както и общия произход на сръбските и българските славяни при заселването им на полуострова, между сръбската и българската езикова територия се е оформила зона на преходни диалекти, които носят характеристики на единия и на другия език. Но в зависимост от количеството характерни белези се определя дали дадения преходен диалект е български или сръбски по своя произход. Подобни

преходни говори се наблюдават между полския и чешкия език в граничната зона на Силезия, между словашки и малоруски (украински) в Галиция (съвр. Закарпатска Украйна) и др.

Видният сръбски езиковед А.Белич написа обширен труд за переходните говори между българи и сърби – „Говорите в Източна и Южна Сърбия”. Б.1905 г. Авторът се предпазва да пише за български говори в Сърбия, но отчитайки специфичните особености на „южното и източното сръбско наречие” всъщност доказва българското влияние не само в долината на Бълг.Морава а и на север към Тимошко и на запад към Източно Косово. Този факт е известен и на други изследователи, че между Тимок и Морава се говори български език с насложено сръбско влияние. Възниква въпросът кое е първичното, дали в Изт.Сърбия имаме стари български говори, впоследствие подложени на известна сърбизация или в България имаме сръбски говори с български черти?

Белич не си поставя за цел да отговаря на този въпрос. Като аксиома приема че всички говори на територията на Сръбската д-ва са сръбски, и търси „сръбски” черти на говорите в Македония и западните предели на Българската д-ва. Така в картата си към книгата дава една хомогенна сръбска маса, разкъсвана само от власите в Тимошко (и северното поречие на В.Морава) и албанците в Косово.

Особеностите на източното и южното „сръбско” наречие той се опитва да обясни с албанско и влашко влияние, като премълчава че по основните си характеристики (напр.наличие на опр.член) тези говори могат да се определят само като български.

Чуждите изследователи също започнаха да проявяват интерес към населението в новите предели на Сърбия, при разширението и към Македония, Тимок, Цариброд и Босилеград. Обръщайки се към сръбската литература, те се натъкват на доста противоречиви и взаимно изключващи се данни.

Тези които се били твърде повърхностно запознати с въпроса, много трудно биха доловили тънките разлики в народното творчество, песните, облеклото, обичаите и начина на живот на изследваното население, допълнително объркани и от противоречивата сръбска литература.

Другият почин на сръбските власти е да обградят с внимание и „благоразположеност” дадения чужд изследовател, че той да се отнесе повърхностно към въпроса и да публикува това което е изгодно за сръбската кауза.

Много малко от чуждите изследователи са успели да запазят своята пълна безпристрастност в изучаването на езиковите и вс.останали разлики между сръбското и българското население. Би трябвало именно тези изследвания да станат основа на една бъдеща политическа граница между България и Сърбия, съвпадащи с тази каквато е била между българи и сърби в Европ.Турция.

„Некомпетентни” чужди изследователи на границата между българската и сръбската народност. Чуждите изследователи на етно-културните различия между българите и сърбите, които се предържат към истината и не отговарят на сръбските политически амбиции, са обявени от Цвийч и Белич за некомпетенти!

Некомпетентен според Белич е Виктор Грегорович, който в дневника си „Описание на Пътуване през Европейска Турция” изд. в Казан - 1847, пише че в Македония той е срещал винаги и само българи.

Некомпетентен е и акад.Кондаков който в книгата си „Македония, археологическо пътешествие” – 1909 г., пише също че в Македония живеят българи и са много повече от сърбите.

Некомпетентни според Цвийч са Ами Буе, Йохан фон Хан, пътешественичките Маккензи и Ирби и др. които съобщават че не само в Македония но и в Моравско

живеят основно българи, защото не са знаели славянски езици. Етнографските карти на А.Буге, Лежан и Киперт също са „некомпетентни“ защото не били „езикови“.

От друга страна Белич и Цвийч в подкрепа на своите антибългарски теории често прибавят и до цитирането на различни чужди автори, които не се смятат за безпристрастни. Знаейки само сръбски и български Белич и Цвийч, достигат до изводи и заключения противоречащи със изследванията на най-известните и признати слависти.

Разпространението на албанците сред сърбите и българите. Областта на р. Бълг.Морава е представена от Хан и Зах като подчертано албано-българска. Сръбският елемент присъства в периферията по посока на северозапад (към Шумадия) и на югозапад към Косово. Това е свързано с близостта до старите сръбски земи по р.Сръбска Морава. Би било логично да има и смесени българо-сръбски селища предвид славянската близост и общата съдба под Турското робство, но това не се наблюдава. Албанският етнос със своята войнственост свойствена за древните илири и с подкрепата на турските власти, трайно са заселва в областта между българите и сърбите.

Тази древна българска земя е отдавна обект на чужда агресия. Топонимията на района е българска, а в 1858-68 г. тук се откриват албански селища при това във внушително количество. Старото българско население е било изтласкано от областта под натиска на албанците. След 1878 г. господари стават сърбите които започват да променят етническият характер на района. Част от албанците са прогонени, на тяхно място идват сръбски колонисти които разпространяват сърбизма и подтискат заварените българи. Изчезват стари селища, възникват нови. Но мащабите на тези промени не се съобщават в сръбските източници. Не може да се вярва и на някои чужди публикации направени изцяло в просръбски тон. Ето защо е необходима безпристрастно изследване, подобно на това направено от Хан и Зах.

Югозападно Моравско под българска власт. Днес областта е заета изцяло от българските военни и административни власти, и някои могат да кажат че при едно изследване за народността на населението, българските власти могат да повлияят на резултатите, както преди това го правеха сръбските власти.

Въпреки това този въпрос чака своето разрешение, което може да бъде извлечено от работите на Хан и Зах, Маккензен и Ирби и др. безпристрастни изследователи. Констатираните реалности от тях едва ли са се изменили толкова много след 1878 г.

Чие е Югозападно Моравско? На българите, албанците или сърбите. Този въпрос чака своето решение. Районът е бил изцяло български от векове, до преди 200-300 год. когато започва масираната албанска инвазия и по-голямата част от населението става албанска. В по-късно време тук започва за прониква и сръбско население. Но албанското мнозинство не притежава културната и икономическа власт в региона, за да го превърнат в част от Албания. (Ж.В.: предвид факта че те са изключително изостанали и примитивни хора и основният им поминък и тогава и днес е бандитизмът, грабежа и престъпността!)

Българското население на изток продължава плътно и без прекъсване до самата сръбско-българска (Берлинска) граница. На север то продължава към Тимошко, а на юг – към Карадаг (Скопска Черна гора) и Македония.

Източните и южните моравски говори не са сръбски диалекти, а естествен клон на българския език.

Също има и много дипломатически доказателства: решенията на Цариградската конференция, Сан-Стефанския мирен договор които признават тези земи за български. Многобройни са и докладите на европейските консули, почти до 1912-16 г. за характера на населението в тези райони.

XXVIII

Днес Поморавието е под българско управление и за нас е много важно, това което установяват Хан и Зах при своята обиколка – за западните предели на българското племе, да се използва като още един аргумент за триумфа на Българското национално обединение!

.....

компютърен превод от английски: Ж.Войников

